

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»
Бережанська міська рада
Відділ культури, туризму та релігій Бережанської міської ради
БЕРЕЖАНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

«Бережанська гімназія: сторінки історії»

матеріали XII наукової конференції

215-й річниці з дня народження Михайла Куземського – українського церковного та політичного діяча, єпископа, засновника багатьох народних шкіл у Галичині, уродженця Бережаничини та учня Бережанської гімназії, заступника голови Головної Руської Ради;

210-й річниці із дня народження Тараса Шевченка – українського поета, прозаїка, мислителя, живописця, гравера, етнографа, громадського діяча, національного героя і символу України, члена Кирило-Мефодіївського братства, академіка Імператорської академії мистецтв;

155-річчю з дня народження Теодосія Лежогоубського – священика, церковного та громадського діяча, педагога, публіциста, випускника Бережанської гімназії;

140-й річниці з часу народження Яків Струхманчука – художника-графіка, викладача, музейника, пам'яткоохоронця, учня Бережанської гімназії;

135-й річниці з дня народження Михайла Рудницького – українського літературного критика, літературознавця, письменника, поета, перекладача, дійсного члена НТШ, доктора філософії, учня Бережанської гімназії;

130-річчю з дня народження Романа Купчинського – поета, прозаїка, публіциста, критика, журналіста, композитора, громадського діяча;

120-річчю з дня народження Михайла Мороза – уродженця Бережаничини, художника, викладача історії мистецтва Духовної Академії у Львові, продовжувача школи Олекси Новаківського;

110-й річниці з часу створення Легіону Українських Січових Стрільців та
105-річчю з часу проведення «Чортківської офрензиви»;

100-річчю з дня народження Ярослава Бабуняка – диригента, співака, бандуриста, громадсько-культурного діяча, учня Бережанської гімназії;

20-й річниці Помаранчевої революції та
10-м роковинам й початку російсько-української війни

Бережанський краєзнавчий музей, 19 вересня 2024 р.

Зміст

Вітальне слово.....	5
<i>Наталія Бойко</i>	
Вітальне слово.....	7
<i>Мирон Жибак</i>	
СЕКЦІЯ 1. «БЕРЕЖАНСЬКА ГІМНАЗІЯ: ВІД ЗАСНУВАННЯ ДО СЬОГОДЕННЯ».....	8
1. Позитивні зміни у розвитку шкільництва на Бережанщині протягом другого десятиріччя Незалежності України (2001 – 2011рр.).....	8
<i>Василь Бич</i>	
2. Особистість професора Бережанської гімназії Алойзи Штайнера через призму родинного архіву.....	15
<i>Микола Проців</i>	
3. Войцех Урбанських – вихованець бережанської гімназії.....	19
<i>Тетяна Якубова, Ярослав Матвійшин</i>	
4. Із генези поєднаних бережанських родів Кизимів і Мигоцьких: оо. Сильвестр Кизима та Дмитро Мигоцький, колишні бережанські гімназисти.....	24
<i>Ігор Мельник</i>	
СЕКЦІЯ 2. «2014-2024 РР. – ВІД АТО ДО ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ, ПАМ'ЯТЬ».....	34
1. Нарукавні емблеми військовослужбовців України в колекції НІАМ «Київська фортеця».....	34
<i>Олена Дацюк</i>	
СЕКЦІЯ 3. «АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО МУЗЕЙНИЦТВА: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА».....	39
1. Вишивки з колекції Марії Хамар у музейному просторі Бережан.....	39
<i>Галина Бахматюк</i>	
2. Дослідження та обстеження нововиявлених печер в районі Бердівської стінки поблизу Чорткова.....	43
<i>Володимир Добрянський</i>	
3. Походження оронімів Бережан та околиць.....	49
<i>Володимир Добрянський</i>	
4. Використання методів інформатики для опису палеолітичних пам'яток.....	58
<i>Дмитро Кепін</i>	
5. Фонд Михайла Рудницького у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї: ретроспективний аспект погляду сучасника.....	64
<i>Степан Костюк</i>	
6. Популяризація персоналії Івана Білика Національним музеєм гончарства.....	66
<i>Оксана Ликова</i>	
7. Методологічний аналіз раннього періоду історіографії проблеми походження Русі-України.....	69
<i>Максим Носик</i>	
8. Збірка кам'яних сокир з археологічної експозиції Бережанського краєзнавчого музею (від вивчення та атрибуції до каталогізації).....	77
<i>Володимир Парацій</i>	
9. Естетика місця: мистецька збірка Потоцьких у родинному палаці в «Раю» (на околиці Бережан).....	83
<i>Володимир Парацій</i>	
10. Краєзнавчі розвідки Михайла Підлужного (на матеріалах місцевої преси з	

Колекція рушників від майстрині є важливим внеском в нашу роботу, оскільки в ній є творіння з багатьох міст України, на кожному рушникові затаємнічені споконвічні прагнення кожного українця до мирного, незалежного життя в достатку й любові, з розумом та без зазіхань на чуже. В українських родинах шанують давні традиції, котрі мають за основу повагу, розум, любов, виражену повагу до оточуючих. Такі елементи українського буття несе кожна вишивана річ, а коли людина бачить, скільки праці вкладено в створення рушника, то з особливим трепетом і шаную відноситься до нього.

Записано зі слів Марії Хамар, серпень 2024 року.

УДК 910.4

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОБСТЕЖЕННЯ НОВОВІЯВЛЕНИХ ПЕЧЕР В РАЙОНІ БЕРДІВСЬКОЇ СТІНКИ ПОБЛИЗУ ЧОРТКОВА

Добрянський Володимир,
*археолог, спелеолог, дослідник старожитностей,
фортифікацій і топонімії краю,
Тернопільське відділення НТШ ім. Т. Шевченка (м. Чортків)*

Стаття присвячена результатам спелеологічного дослідження печер в районі Бердівська стінки, яка знаходиться в східній околиці міста Чорткова.

Ключові слова: печера, грот, навіс, тріщина, пісковик.

Довколишня місцевість в районі м. Чорткова поки що залишається землею *terra incognita*, яку вивчатиме не одне покоління дослідників – це археологи, історики, геологи, географи, тощо. Без жодних сумнівів, тут зосереджено чимало унікальних об'єктів і пам'яток, які мають чимале наукове й пізнавальне значення – частина із них можуть стати цікавими і цінними об'єктами у туристичній сфері. До природних утворень відносяться *печери*, деякі з них (наприклад *Рунічна* з Угрина [1, с. 64-68; 2, с. 215-216; 3, с. 48], *Тризуб* неподалік Ягільниці [7, с. 56-66], *Грот святого Онуфрія* біля Улашковець [2, с. 208-210; 5, с. 148-149; , с. 31-35]) – є важливими не лише геологічними, а також історичними та археологічними об'єктами. За винятком двох всесвітньовідомих печер *Млиники* поблизу с. Залісся та *Угринська* поблизу с. Угринь, багато природних порожнин залишаються поки-що не відомими й достатньо не дослідженими.

Для того, щоб заповнити таку нішу невідомості й невідомого, дослідник повинен завжди бути мандрівником та пошуківцем і нести у своїй душі потяг першовідкривача та авантюриста. Весь час, коли лазиш по скелях та крутосхилах, продираєшся і проходиш крізь густі і недоступні дебрі та хащі, поля, урвища, й болота (навіть не звертаєш уваги на те, що завжди може чатувати небезпека життя) – найвищою нагородою за таку потугу, стане відкриття чогось не звіданого й не відомого досі.

Зокрема одним із таких унікальних природних об'єктів, які досліджувалися автором статті у 2012 році під час археологічних розвідок довколишньої території Чорткова – це обстеження відслонень неогенових пісковиків поблизу Бердо, яка знаходиться в східній околиці міста.

Вони розміщені на верхньому схилі правого берега річки Серет, що сформований із водонепроникних гірських порід аргілітів та алевролітів чортківського горизонту нижнього девону, який за геологічною шкалою був четвертим геологічним періодом палеозойської ери – він існував в період 419-407 мільйонів років тому.

Над цією формацією знаходиться смуга скель, які сформовані в твердих світло-сірих пісковиках неогенового часу (від 23 до 2,3 мільйона років тому), який є другим періодом кайнозойської ери. Ці скелі розляглися на верхньому схилі каньйоноподібної

долини річки Серет, що протягнулися завдовжки близько 200 метрів й мають висоту 15-20 метрів. Тобто – це є відслонення пісковиків у вигляді скель-останців, розломів та окремих брил, а частина із них – сповзла вниз по схилу. На процес їхнього формування вплинули такі фактори, як тектонічні рухи земної поверхні у неогеновий час, а пізніше – це денудація (процес руйнування гірських порід) дією водо-ерозії та вивітрювання.

Ці скелі мають дивовижну й неповторну красу із химерними витворами, якими можна годинами милуватися й зачаровуватися неперевершеними фантастичними витворами, що здатна сотворити тільки її величність природа.

Під час обстежень цих скель-останців було виявлено й досліджено сім нових, невідомих у науковій літературі печер.

Так була обстежена печера Бердо 1. Вона названа автором статті від її місцезнаходження поблизу одноіменного населеного пункту, який спочатку був присілком Чорткова. В давнину вона була частиною древньої водоносної системи. Її загальну довжина 12 метрів, а об'єм становить 10 кубічних метрів. Координати цієї печери: 25°47'44,50" східної довготи та 48°58'57,06" північної широти /рис. 1/.



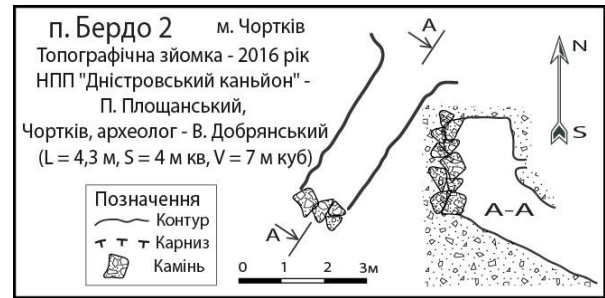
Загальна ширина проходів у печері становить 0,9, а висота – 1 метр. Вхід до печери розміщений за 5 метрів до верху стінки, яка перекривається ґрунтовим покриттям глибиною близько 1 метра. Вхідна частина печери Бердо 1 розміщена над схилом, крутизна якого має 35°. Спереду над печерею знаходиться грот під уламками породи, від якого паралельно до схилу відходить тріщина відколу породи. Цей грот має ширину 5 та висоту 2,5 метра.

За генезисом походження печера відноситься до класу карстово-ерозійних та гравітаційних. Стіни та стеля мають вертикальну і горизонтальну тріщинуватість. Дно у печері (наповнювачі) складають відклади глинистого ґрунту, який перемішаний із уламками дрібно- та середньо каліброваного пісковика, сюди потрапляє опале листя та гілля дерев.

За мікроморфологічною характеристикою, стеля та стіни печери ступінчасті – а мезоморфологічною – стеля та дно похилі. В печері відсутній зв'язок із поверхневими водами, тому вона має сухі стіни та відсутній капіж (просочення підземних вод або конденсація водяної пари на поверхні породи). Лише в зимову пору року простежується скупчення льоду та снігу при її вході.

Екологічний стан у печері відмінний. Її доступність та підхід для відвідувачів легкий, але існує небезпека падіння із висоти, якщо не дотримуватися правил техніки безпеки. У перспективі печера Бердо 1 має геологічні, палеонтологічні та археологічні напрямки досліджень.

За 13 метрів на південний схід від попередньої, розміщена печера Бердо 2. Координати печери становлять: 25°47'45,10" східної довготи та 48°58'56,87" північної широти. Вона має довжину 4,3 метра та об'єм 7 кубічних метрів. Її вхід розміщений за 7 метрів до верху стінки. Середня ширина проходу печери та блоку порожнини становить 1-1,5, а висота - 3 метри /рис. 2/.

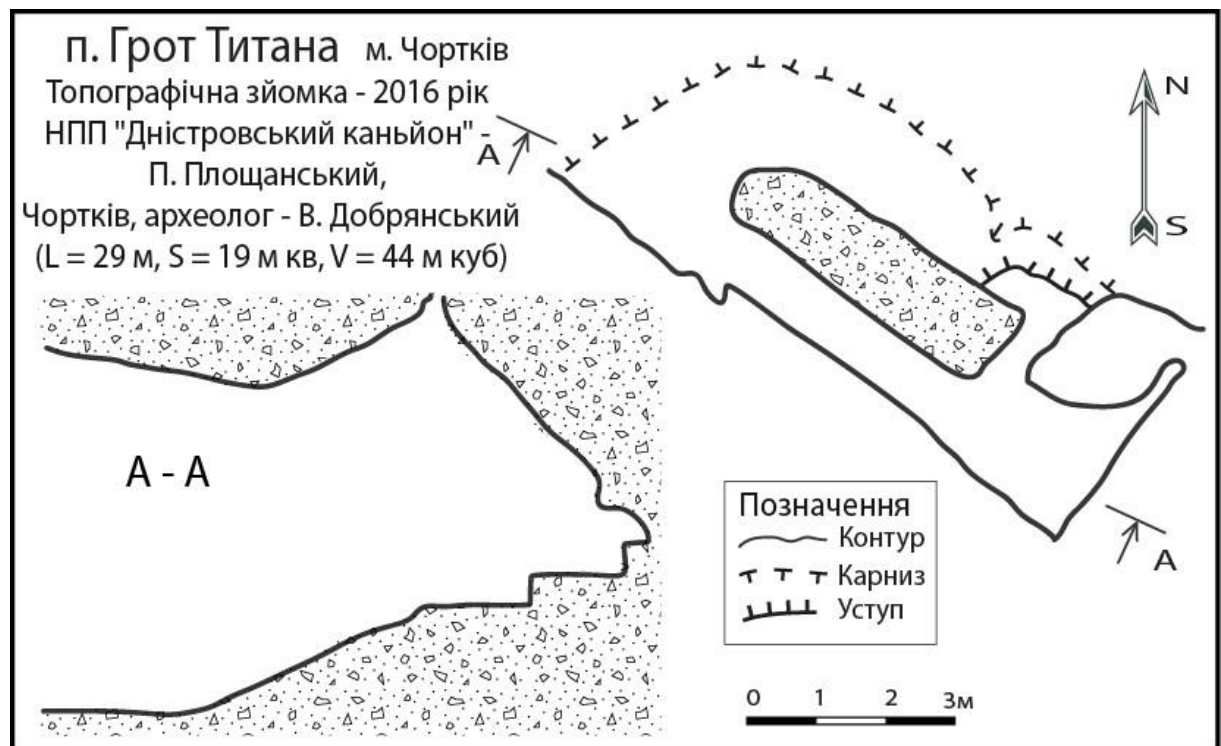


Печера розміщена над крутим схилом із кутом падіння 35°. Вона карстово-ерозійна та гравітаційна, має горизонтальну та вертикальну тріщинуватість. Її дно встелене відкладами глини та уламками пісковиків.

Печера у формі трикутної тріщини з підйомом у сторону масиву схилу, а стеля і стіни мають ступінчасту форму. Біля її входу розміщене вікно, а в кінці проходу знаходиться завал. Вхід до печери має трикутну форму висотою 1 метр. Колись вона входила у склад древньої водоносної системи. Тепер у неї відсутній зв'язок із поверхневими водами. Стіни в печері сухі – у неї повністю відсутній капіж. Тільки взимку можливе скупчення льоду та снігу в привхідній частині.

Порожнина має відмінний екологічний стан, та доступна й легка для відвідування. Але тут може чатувати небезпека: можлива її загроза зникнення внаслідок обвалу стін та падіння з висоти.

Печера Грот Титана знаходиться в 26 метрах на південний захід від Бердо 2. Вона була названа через свою масивну і велику площу та об'єм. Розташована в координатах: 25°47'45,71" східної довготи та 48°58'56,33" північної широти. Її загальна довжина сягає 29 метрів, а об'єм 44 метри кубічних /рис. 3/.



У печері середня ширина проходу має 1,3, а висота – 4,2 метра. Сформована в тріщині у товщі пісковиків висотою біля 10 метрів, яку перекриває ґрунтове покриття. Печера має вертикальну і горизонтальну тріщинуватість. Вона гравітаційна та карстово-ерозійна із горизонтальною шаруватістю породи.

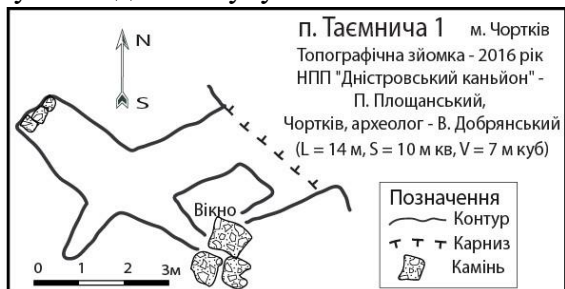
Печера має форму трапеції, її стіни та стеля гладкі. Відклади заповнені глинистим ґрунтом та окремими фрагментами пісковиків. Стеля печери і дно похилі. Одна із

похилих тріщин має підйом у верх, на якому знаходиться вікно. В кінці, через просідання блоку, печера розширена. Перед входом азимут падіння по схилу становить 35°.

Раніше вона входила у склад древньої водоносної системи. Зараз у неї сухі стіни й відсутня текуча вода та капіж і не має зв'язку із поверхневими водами. Лише сніг та волога може накопичуватися взимку, або під час відлиги чи дощу виключно при її вході.

Екологічний стан порожнини відмінний; в неї легкий та зручний доступ, але (через значну крутизну схилу) існує небезпека падіння із висоти. Зокрема можлива загроза її зникнення внаслідок обвалу бокової стіни або стелі.

Далі, за 10 метрів на північний схід від Грота титана, розміщені дві печери – це Таємнича 1 та Таємнича 2. Вони названі тому, що їхній вузький та малопомітний вхід наче замаскований від людини. Щоб його віднайти, для цього потрібно прикласти певні зусилля для пошуку.



Отже, печера Таємнича 1 має загальну довжину 14 метрів та об'єм 0,7 метра кубічних. Її координати: 25°47'46,12" східної довготи та 48°58'56,06" північної широти. Вона має довжину 14 метрів та об'єм 0,7 кубічних метра. Середня ширина проходів 0,8, висота 1,1 та ширина блоку порожнини 5 метрів /рис. 4/.

Вона розмістилася з-поміж сколів скель. У неї два вікна у тупиках, а кінець ходу завалений камінним. Вхід до печери висотою 0,6 метра, який розташований під горизонтальним навісом шириною 2,5 та висотою 1,9 метра. Печера карстово-ерозійна та гравітаційна із горизонтальною шаруватістю. Її вхід знаходиться в пісковиковій стінці висотою 8 метрів.

Горизонтальна тріщинуватість у печері сягає від 0,5 до 1 метра – а вертикальна проходить вглиб масиву у тріщини відколу пісковикової породи. Дно встелене відкладами глини та дрібними уламками каменю-пісковика; стеля ступінчаста, а дно із стелею похилі в бік схилу, який має азимут падіння 35°. В плані порожнина хрестоподібна, вона має вузькі і низькі проходи в тріщинах породи.

Печера входила до древньої водоносної системи, в якій тепер повністю відсутній зв'язок із поверхневими водами. Тепер її стіни сухі, відсутня текуча вода та капіж, а волога та сніг може накопичуватися виключно у її вхідній частині.

У 5 метрах на південний схід розташована печера Таємнича 2. Координати розміщення входу: 25°47'46,41" східної довготи та 48°58'55,89" північної широти.



Печера має загальну довжину ходів 10 метрів й об'єм 7 метрів кубічних. Середня ширина проходів сягає 1,3, а висота 0,7 метра. Загальна довжина блоку порожнини становить 6, а ширина 3,5 метра /рис. 5/.

Порожнина закладена у товщі твердих пісковиків, які обвалилися на краю стінки. Вхід знаходиться за 8 метрів до верху

вертикальної стіни. Вона має похилу шаруватість й відноситься до класу карстово-ерозійних та гравітаційних. У печері горизонтальна й вертикальна тріщинуватість, яка входить вглиб масиву в тріщини відколу. Власне, вона закладена в тріщинах між сколами скель. Вона має вікна трикутної форми (розміром 0,5х0,5 метра) у тупиках. Вхід у вигляді трапеції завширшки 1, висотою зліва 1,2 та справа 1 метр. Відклади (наповнювачі) на дні – це глини, які перемішані із пісковиками.

У печері стеля та стіни гладкі, а стеля і дно рівне. В плані вона у вигляді п'ятикутника. Вона мала відношення до древньої водоносної системи – але тепер її зв'язок із поверхневими водами повністю відсутній. У неї сухі стіни, не помічений капіж та текуча вода. Сніг і волога може затримуватися на короткий термін у привхідній частині.

Зазначаю, що під час обстеження печер Таємнича 1 та Таємнича 2 були знайдені палеонтологічні знахідки – це окремі кістки дрібних ссавців (стегнові, гомілкові, зуби, ребра, тазові та інші). Тому в плані подальших обстежень із палеонтології та археології – вони можуть бути цінні та перспективні, як важливі наукові об'єкти.



У 62 метрах на південний схід від печери Таємнича 2 знаходиться інша – це Вороняче Гніздо. Вона названа тому, що під час її обстеження у ніші, яка розміщена на триметровій висоті, знаходилося старе покинуте вороняче гніздо. Координати печери: 25°47'48,18" східної довготи та 48°58'54,64" північної широти /рис. 6/.

Загальна довжини печери сягає 26 метрів, об'єм 52 метра кубічних. Середня ширина проходів становить 1,4 а висота – 2,3 метра. Її вхід розміщений за 8 метрів до верху стінки та над схилом із азимутом падіння 35°. Печера двоповерхова, у якій з-під навісу знаходяться тріщини, які переходять в верх на висоту 3 метри вхід другого ярусу. Вона карстово-ерозійна та гравітаційна, має горизонтальну тріщинуватість. Вертикальна тріщинуватість входить вглиб масиву у тріщини відколу. У печері стеля та стіни гладкі, а стеля і дно рівні – в плані вона розгалужена.

Перед входом знаходиться широкий та високий грот. На першому ярусі печери знаходяться вузькі тріщини – на верхньому – тріщини дуже широкі, але низькі.

Печера відносилася до древньої водоносної системи, яка вже не має зв'язку із поверхневими водами, тому її стіни сухі. Часткове обводнення можливе у зимову пору, коли при вході може накопичуватися сніг.

Далі, через 5 метрів на південний схід, розміщена печера Вовчий Перехід. Назва цього мікротопоніму носить давню назву: раніше із села Росохач вздовж каньйоноподібної долини річки Серет, стежками навпростець проходив скорочений шлях, аби зручніше й скоріше дістатися до Чорткова.



Тому, аби надалі зберігся цей забутий топонім – обстежуючи печеру Вовчий Перехід, автор статті так і залишив давню назву за порожниною.

Отже, координати печери становлять: 25°47'48,34" східної довготи та 48°58'54,55" північної широти. Її довжина становить 5 метрів /рис. 7/.

Печера утворилася у широкій тріщині підпору, яка зверху перекрита масивними блоками уламків скелі. Її вхід має вигляд трапеції шириною 1,5 та висотою зліва 1,5 – справа 2 метри. Середня ширина проходу має 1,5 та висота 2 метри. В цій печері похила шаруватість, у якій залягання пісковикової породи має горизонтальне просторове розміщення із азимутом падіння схилу 35°.

Печера відноситься до класу карстово-ерозійних та гравітаційних. Вона має горизонтальну й вертикальну тріщинуватість, яка направлена вглиб масиву – також має тріщини на відколах.

Дно печери встелене відкладами глини, яка змішана із дрібними й великими фракціями пісковіку. Стеля і стіни у печері гладкі, а стеля і дно рівне. Галерея печери має один прямий перехід із підйомом. В давнину печера відносилася до древньої

водоносною системою, однак тепер у неї повністю відсутній зв'язок із поверхневими водами. Через це стіни і стеля залишаються сухими.

Таким чином, завдяки спелеологічному обстеженню і дослідженню в районі Бердівської стінки були виявлені нові природні печери, які сформувалися у відкладах твердих пісковиків неогенового часу кайнозойської ери. Для нас вони є надзвичайно цінними для подальших, майбутніх геологічних обстежень цього регіону, адже дослідження цієї природничої науки може вирішити багато не відомих досі питань, які пов'язані з історією формування земної поверхні на південних теренах Придністерської частини Західного Поділля.

По-друге, ця ділянка є перспективною в туристичній сфері, адже весь каскад скель (який розташований над глибоким схилом лівого берега каньйоноподібної долини р. Серет), має надзвичайно мальовничі і неповторні краєвиди, яких годі відшукати на цих теренах. Тим паче, що «особливі» і «чудернацькі» форми скель можуть вдало використовуватися в якості тренувального табору скелелазіння не лише для учнівської молоді або прихильників спортивного чи туристичного екстриму, але й використовувати окремі підрозділи ЗСУ, спецпризначенці силових структур та відомств ДБР, МВС, СБУ.

По-третє, дослідження печер Бердівської стінки також перспективне в плані археологічних досліджень. Так автором статті в урочищі, яке розташоване поруч печер, були виявлені старожитності трипільської, Ноа, голіградської та пшеворської культури і поселення XII-XIII ст періоду княжої доби.

Джерела та література:

1. Добрянський В. Археологічне обстеження скельного гроту в селі Угринь біля міста Чорткова //Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. II Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006» – с. 64-68
2. Добрянський В. Участь музейних працівників в археологічних дослідженнях карстових порожнин Західного Поділля //Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т.8. Музеї Тернопільщини. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. – с. 206-217
3. Добрянський В. Геологічне формування печер Західного Поділля та їх антропогенне використання: історія та питання вивчення, збереження і дослідження // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. III Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006» – с. 45-50
4. Добрянський В. Про археологічно-спелеологічне обстеження печер та архітектурне дослідження каплиці святого Яна в с. Улашківцях //Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля». – № 4 – Збараж: «Вік», 2014. – с. 140-141
5. Добрянський В. Печерні християнські скити Лівобережжя Середнього Дністра //Переяславівка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – 2015. – Випуск 9 (11). – с. 143-152
6. Добрянський В. Археологічно-спелеологічне обстеження гроту святого Онуфрія в с. Улашківцях Тернопільської обл. //Переяславівка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». /IV Єфремівські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX-XXI ст.)», присвячені 1025 літтю хрещення Русі: збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 10 (12). – с. 31-35
7. Добрянський В. Дослідження печери «Тризуб» поблизу села Ягільниця //Подільський регіон: виклики XXI століття (географічні аспекти): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 25 квітня 2017). – Тернопіль: Крок, 2017 – с. 56-66